

ANTONI SERRA, ÈTICA NEGRA DES D'UN LLAÜT

Sebastià Bennasar

Universitat Pompeu Fabra

Escriure sobre l'obra negra d'Antoni Serra és quelcom que no es pot fer sense tenir en compte prèviament diversos aspectes de la seva biografia, ja que aquesta condicionarà algunes de les seves principals decisions al voltant de l'escriptura, entre elles l'elecció lingüística. Nascut a Sóller el 1936, fill d'una família d'antics terratinents amb fort arrelament catòlic, Serra no va adoptar el català com a llengua literària fins als anys setanta, després d'uns orígens en castellà iniciats el 1959 amb el llibre de relats *Dos cuentos*, publicat per l'editorial Atlante, al qual li seguirien quatre novel·les, un altre llibre de relats i un llibre d'assaigs: un total de set obres que conformen les proves inicials d'un escriptor que, quan arriba al català, ja du un rodatge important, té un objectiu narratiu i un camí marcat i combina aquesta tasca amb el periodisme i l'antifranquisme militant.

Malgrat aquesta presa de decisions, i malgrat que els seus gustos lectors han conduït Serra de cap a la novel·la negra des de ben jove –no debades un temps va tenir un ca que es deia Marlowe-, haurem d'esperar fins al 1985 per tenir la seva primera obra de gènere, *El blau pàl·lid de la rosa de paper*, on apareixerà per primera vegada el personatge de Celso Mosqueiro. Abans, i ja en català, ens havia deixat tres novel·les; quatre llibres de relats i l'encara avui imprescindible biografia, sobre l'escriptor Gabriel Alomar. Tot i això, va participar en el volum col·lectiu *Negra i consentida*, de «Ofèlia Dracs», del 1983, on va fer la seva primera incursió en el gènere negre.

Abans d'endinsar-nos en el corpus criminal d'Antoni Serra, és convenient assenyalar la importància que té el conjunt de l'obra de l'escriptor per a la literatura catalana, i molt especialment la seva obra assagística. Fins al moment, l'escriptor mallorquí ens ha deixat l'esmentada biografia de Gabriel Alomar, quatre volums dels seus dietaris, que abracen des del 1970 fins al 1984 i són un testimoni de primer ordre de la vida cultural i social entre Barcelona i Mallorca en els

anys esmentats;⁵³ el seu volum de memòries periodístiques *No hi ha quart poder* (2002); dos volums d'articles periodístics que van més enllà de la crònica, *Gent del carrer* (1971) i *Gràcies no volem flors* (1981);⁵⁴ i un conjunt de texts que conformen la seva visió sobre la literatura i el cinema, les seves grans passions, i on esbossarà la seva teoria de Mallorca com a terra inexistent.

⁵³ *La mort del vell dictador* (1970-1976), publicat el de 2002; *L'activisme cultural* (1977-1979), de 2004; *La decrepitud del periodisme* (1980-1982), de 2007 i *Literatura, passió insubstituïble* (1983-1984), de 2009. Miquel Vicens Escandell (2010, 80-81) explica que «El pessimisme de n'Antoni envers la nostra terra, els nostres polítics, la nostra cultura, la nostra llengua, el nostre poble, el present i el futur, comença a manifestar-se en els dietaris que s'han publicat molt recentment. Recullen tot allò que pensava just quan estava passant o allò que imaginava que podria passar tal com s'anaven succeint els esdeveniments. El costum de l'escriptor de dedicar un temps cada cop que li era possible a pensar i deixar constància sobre el paper d'allò que l'inquietava, l'entristia o el revoltava just en aquell moment, quan el dia era acabat i es trobava sol davant de l'escriptori amb la ploma davant seu, fan d'aquests dietaris una eina indispensable per comprendre una etapa de la nostra vida en comú convulsa i enrevessada, estranya i, per molt que ens vulguin fer creure tot el contrari, gens engrescadora. Per molt que la mort del dictador despertà tot un seguit d'esperances individuals i col·lectives amagades durant anys a la calaixera d'un armari oblidat a l'habitació dels malendresos, ben aviat n'Antoni veu aproximar-se per l'horitzó núvols negres carregats de pluja àcida o, com li agrada dir a ell, carregats de merda».

⁵⁴ L'escriptor Jaume Fuster, impulsor de la col·lecció «La Negra» de La Magrana i bon amic de Serra saludava així, des del pròleg, el naixement del llibre: «Així, doncs, *Gràcies, no volem flors*, malgrat la seva aparició primera en forma d'articles seriatos és molt més que no pas un aplec de papers periodístics. Hom podria titular el llibre *Dues dècades de franquisme a Mallorca* o, també, parodiant el títol d'una novel·la de l'autor: *Antoni Serra dins el cercle*. Perquè l'autor té l'honradesa d'explicar-nos només allò que ha viscut de primera mà. No es refia de ningú, no manlleva cap anècdota, no s'inventa cap situació contada per un altre. *Gràcies, no volem flors* és la vivència personal i cultural d'Antoni Serra a la Mallorca dels seixanta i dels setanta. Del PC al PSAN. De la revista *Lluc* al Congrés de Cultura Catalana. Del «contuberni» de s'Arracó a la trobada de Cura. De *Gent del carrer* a la novel·la *El cap dins el cercle*». FUSTER, Jaume (1981): «Antoni Serra dins el cercle» dins de *Gràcies, no volem flors*, Barcelona, La Magrana. Crec que el títol de l'obra de Serra s'ha de veure com una contestació directa a la novel·la de l'Oriol Pi de Cabanyes del 1973, *Oferiu flors als rebels que fracassaren*, i en l'acceptació del títol, Serra es col·loca directament en el bàndol d'aquests rebels, els de l'oposició al franquisme des de múltiples activitats i posicionaments.

Aturem-nos doncs, un instant, en aquesta tetralogia particular del conjunt de la producció de Serra: la formada per *L'anàrquica escriptura de la terra inexistent* (1993); *El (meu) testament literari* (1997); *Passió (confessable) per la cinematografia* (2005) i *Llarg adéu a la vida: reflexions sobre la cultura del meu temps* (2006). Cada un d'aquests volums, però tots agafats en el seu conjunt, conformen la peculiar visió del món de Serra davant de la literatura i la cultura. El primer dels llibres recull una col·lecció de textos esparsos format per pregons de festa major, pròlegs, articles i texts en premsa en els quals esbossa la seva teoria de la Terra Inexistent (Mallorca) i de com la literatura li ha permès sobreviure-hi. La literatura i el cinema són el gruix temàtic dels altres tres llibres, on Serra ens mostra unes quantes passions: la literatura centreeuropea, la literatura d'idees, la novel·la negra i la literatura portuguesa. No és debades que Lisboa sigui una de les ciutats preferides d'aquest escriptor que en alguna ocasió fins i tot ha fet de traductor del portuguès.⁵⁵ Aquesta passió per Portugal quedarà ben palesa en la construcció del personatge de Celso Mosqueiro, el detectiu privat que protagonitza les obres negres de Serra. La passió per la literatura i l'escriptura lliure tancarà el cicle narratiu en

⁵⁵ Així declarava el seu amor per Portugal l'escriptor: «Això són paraules majors: portuguesos i centreeuropeus. Evidentment, són les meves debilitats incommensurables. Fa molts d'anys, durant una de les meves estances a Barcelona (finals dels seixanta del segle passat) vaig començar a llegir els autors portuguesos, concretament Pessoa i Sá Carneiro; aquelles lectures *El banquer anarquista*, *El llibre del desassossec* o *La confessió de Lucio*, entre d'altres, em revelaren que l'escriptura ha de ser lliure, que ha de presentar en tot moment i circumstància una alternativa renovadora no tan sols estèticament –que també, és clar!–, sinó conceptualment i ideològicament. La literatura submissa, almoïnera, pidolaire, no és Literatura, sinó literatura al servei de la buidor intel·lectual i, per tant, en benefici d'unes minories socials (les econòmicament poderoses) que pretenen que els pobles, la humanitat en general, han d'estar formats per ciutadans analfabets, sí, sí, aquests analfabets moderns que saben llegir i escriure, però que estan mancats d'anàlisi crític. Els portuguesos em feren descobrir aquest que jo, des de la meua independència, consider principi bàsic intel·lectual. [...] Vaig tenir la sort de poder traduir per a l'editorial Bruguera *Os Maias*, d'Eça de Queiros. Aleshores vaig aprofundir més en la llengua portuguesa; llengua que, com també la dels italians, té alhora una força i una suavitat creativa i renovadora excepcionals». BENNASAR, Sebastià, «La darrera (del llibre) confessió», en Sebastià BENNASAR i Miquel VICENS (ed.), op. cit., p. 147-148).

només cinc entregues i la torna: una extraordinària novel·la d'espies, *L'avinguda de la fosca*, on Mosqueiro ni tan sols no hi apareix.

1. LA NOVEL·LA NEGRA D'ANTONI SERRA, MEMÒRIA D'UN MÓN CANVIANT

L'escriptor Antoni Serra ha estat interrogat força vegades per les seves concepcions sobre el gènere negre, però poques vegades sobre la funció que té actualment la novel·la que s'hi adscriu. Aquí tenim la resposta que va oferir:

Ai, amics meus! Objectivament, la funció hauria de ser el de tota la Literatura: reflectir la vida per ser lliures dins una societat lliure. I no és fàcil. Per tant, vet aquí un caramull d'objectius: facilitar el plaer als lectors (als ciutadans, és clar, i no als súbdits que són avui els analfabets que saben llegir i escriure), sense menysprear —ni obviar— la capacitat d'anàlisi o la crítica (per dura que sigui) social. En definitiva, crear; sí, sí, creació des de la llibertat i amb el compromís d'estructurar unes formes narratives renovadores, obertes, etc... (CASADESÚS: 2011, 239).

Així doncs, en aquesta reflexió Serra ja ens emmarca els principis que guiaran la seva producció novel·lística de gènere negre, formada pels títols *El blau pàl·lid de la rosa de paper* (1985); *L'arqueòloga va somriure abans de morir* (1986); *Espurnes de sang* (1987); *RIP, senyor Mosqueiro* (1989) i *Cita a Belgrad* (1992). Totes aquestes novel·les estan han estat protagonitzades pel personatge Celso Mosqueiro, un policia portuguès que després de la primera entrega ja haurà abandonat la seva feina com a funcionari i el trobarem convertit en detectiu privat que viu en un llaüt a Palma. A aquest corpus li hem d'afegir la novel·la d'espies *L'avinguda de la fosca* (1994), on ressegueix les passes de l'espia Thomas Harris a Mallorca.

La novel·la, com totes les formes d'art, reflecteix ben sovint els canvis que es produeixen en una determinada època, perquè com a gènere literari també és fruit i testimoni dels canvis del temps.⁵⁶ I si dins el

⁵⁶ Com explica Juan Ignació Ferreras, «una revolució burgesa és la liquidació de les antigues formes polítiques, de l'antic règim, però també és la liquidació de les antigues formes literàries (que ningú no ha estudiat en relació amb l'ancien régime. La nova

gènere novel·lístic hi ha un corrent que es caracteritza de manera especial per voler ser la gran novel·la social del seu temps i un testimoniatge de l'època que retrata, aquesta és la novel·la negra. A través de la novel·la negra podríem reconstruir alguns dels períodes històrics més interessants del país, especialment des d'una perspectiva social, i a la vegada ens podríem endinsar en la història de la producció cultural que permet el sorgiment i l'escriptura d'aquestes obres. És el que diu José Ignacio Farreras:

Avui en dia, fins i tot en els mitjans més reaccionaris universitaris s'admet la necessitat d'estudiar «socialment» la literatura; s'admet encara que sigui de mal grat, que la «història», que les «circumstàncies» han de ser tingudes en compte perquè, al cap i a la fi, l'obra és històrica, té un temps i un espai; el que ja no s'admet tan fàcilment és que l'obra literària no solament és històrica sinó també social, que no solament té un espai i un temps que es poden delimitar i estudiar, sinó que és un producte social, per la societat produït (FARRERAS: 1988, 24).

És a partir d'aquesta creença que adoptam la novel·la negra com una de les fonts possibles per a la història, especialment aquelles que són coetànies en el temps al procés que descriuen, sense menysprear, per això, les recreacions històriques que fan els novel·listes. En aquest sentit, Josep Fontana explica sobre Leonardo Sciascia que «Sciascia es capaç d'aixecar el relat d'un crim a pàgina d'història» (FONTANA: 1992, 20). Els lligams entre la història i la novel·la negra han estat assenyalats per un dels seus principals conradors, Manuel Vázquez Montalbán:

En el cas de Sciascia, la utilització de la investigació d'un fet criminal serveix per crear una reflexió sobre la política, amb coneixements quasi metafísics sobre el poder, l'existència de la corrupció, del falsejament i doble veritat del poder, i per ventura emprant altres pautes narratives, altres models referencials, no hauria pogut aconseguir aquest grau d'investigació, de penetració en la societat. En el cas de Greene i Le Carré, aquesta possibilitat de mantenir en tensió al lector, mitjançant una tecnologia de novel·la negra, no és impediment per aconseguir una novel·la històrica, de la història del subsòl polític. Evidentment, sense aquesta tècnica no s'hauria pogut realitzar aquest extraordinari exercici de novel·la

consciència revolucionària no sols es manifesta en l'àmbit polític i econòmic sinó també en el literari». FARRERAS, Juan Ignacio (1998): *Fundamentos de sociología de la literatura*, Barcelona, Círculo Universidad, p. 58.

històrica que practiquen Le Carre i Greene amb la novel·la d'espies. En ells es conta la història real, la història que complementa la que ens conten els diaris, revistes, televisió, i que moltes vegades és més determinant que la història que tots coneixem. Història del subsòl dels serveis d'informació, amb els seus càlculs de probabilitats que es poden convertir en Història, en la que es pot i en la que no es pot fer. La novel·la negra nord-americana, basada en fets criminals, ha empeltat la cultura literària en general, creant possibilitats de discurs realista, de crònica, de novel·les de coneixement del real, d'allò històric i per tant s'autolegitima literàriament (VÁZQUEZ MONTALBÁN: 1989, 57).

Així les coses, la producció novel·lística d'Antoni Serra s'emmarca en aquestes premisses anteriors: és un producte de la societat i del moment històric que li toca viure; és una eina de primer ordre per entendre el món coetani que descriu i una reflexió sobre la política i la societat insular; i, a la vegada, una reflexió sobre el poder i sobre la història, molt especialment en el cas de la novel·la *L'avinguda de la fosca*.

Si observem bé el moment en què s'adopta en la historiografia l'anomenat gir narratiu —des de mitjans dels anys setanta— i posteriorment el gir cultural, ens adonarem a la perfecció que el que es fa és aplicar a la història els nous models que havien entrat a la novel·la uns anys abans, d'ençà que Truman Capote el 1966 amb *A sang freda*; Norman Mailer el 1968 amb *Els exèrcits de la nit* o Tom Wolfe, Hunter S. Thompson (i Rodolfo Walsh com a precedent a l'Argentina), inauguresin el que posteriorment s'ha conegut com a «nou periodisme» i que ha generat nombrosos debats al voltant del procés de realitat i ficció, ben present a la novel·la negra contemporània. El novel·lista ha esdevingut un investigador, un periodista que empra la realitat per condensar-la en la seva obra i oferir un producte que es mou a mig camí entre la realitat i la ficció, com veurem que passa amb una gran part de les novel·les negres a casa nostra. Per tant, l'obra d'Antoni Serra és una memòria d'un món canviant on podem observar condensats en només sis títols algunes de les principals tendències del gènere: el debat sobre realitat i ficció; la crítica social i política aplicada; el joc amb la tradició i la seva renovació —o no— a través de la figura del detectiu; la seva utilitat per explicar un país i una història des d'una perspectiva allunyada de l'oficial.

2. UNA PRODUCCIÓ INSERIDA DINS UNA TRADICIÓ MINSA I LA SEVA CONSOLIDACIÓ

La producció de gènere negre d'Antoni Serra s'ha d'inserir en el conjunt de la producció del gènere en català a Mallorca i, per extensió, a la resta del territori. En aquest sentit, destaca la pertinença de l'escriptor al col·lectiu «Ofèlia Dracs», que el 1983 havia publicat *Negra i consentida*, un volum de narracions on naixerà, per exemple, el personatge de Lònia Guiu de Maria-Antònia Oliver.

Després de les provatures inicials de Rafael Tasis, Manuel de Pedrolo i, sobretot, de Jaume Fuster —que dirigirà la col·lecció «La Negra» de la Magrana, on publicarà la major part de la seva producció de gènere Antoni Serra— la novel·la negra passa per una certa consolidació que a Mallorca es traduirà amb l'arribada de les primeres obres de Guillem Frontera, Llorenç Capellà, Josep Maria Palau i Camps i Maria-Antònia Oliver. Una tradició que encara és minsa i que en el cas de Frontera i Capellà no ha tingut gaire seguiment, mentre que la d'Oliver, Palau i Camps i el propi Serra va ser coetània en el temps.

Hem de considerar que un dels punts d'inflexió importants en el desenvolupament del gènere negre en català està vinculat directament a una acció d'allò que es podria anomenar indústria cultural: el sorgiment de la col·lecció «La Negra» de l'editorial La Magrana, la segona gran col·lecció de gènere que s'ha publicat en llengua catalana. La Negra va prendre forma el 1986 quan va posar els seus primers títols al carrer i Antoni Serra ja havia publicat el seu primer llibre negre, *El blau pàl·lid de la rosa de paper*, amb l'editorial Moll. Un dels impulsors de la col·lecció, Àlex Broch, explicava que:

La literatura catalana compta amb suficients autors com perquè «La Negra» pugui mantenir el ritme de publicació que ens hem proposat, la societat catalana té la capacitat i les característiques adients per fer possible l'existència d'un gènere com aquest? Si observem bé la realitat que ens envolta, veurem en relació a la segona pregunta, que la societat catalana actual té totes les característiques pròpies de la societat industrial —en aquests moments en crisi—, que fan possible l'existència del gènere (BROCH: 1991, 122).

És a dir, que a mitjans dels anys vuitanta, quan neix la col·lecció, Broch considerava la societat catalana prou madura com per produir una quantitat notable de novel·les negres en català amb la missió de descriure com era aquesta societat i com es transformava, entre elles les d'Antoni Serra. Es feia novel·la negra des de múltiples vessants i arreu del territori i, ara sí, el gènere es venia.⁵⁷ A la fi s'havia aconseguit canviar i invertir una tendència que sempre havia actuat en contra dels escriptors en llengua catalana. Explica Àlex Martín que:

El producte especialitzat en català era un objecte de consum minoritari, sense possibilitats d'una clientela àmplia i diversa. Els consumidors de llibres en català eren un públic fidel, militant, però no interessat exclusivament i àmplia per la narrativa de lladres i serenos. Aquesta situació s'havia de canviar. Els nous escriptors catalans estaven preocupats per crear una literatura de base que fos el punt de partida cap a un nou camí. Els temes policíacs, eròtics i de ciència ficció comencen a tenir cert reconeixement dins la literatura de massa segons ens anem acostant a la progressiva alfabetització social i a la presència del català en l'ensenyament. No debades, en el període que va des dels anys setanta als vuitanta es detecten determinats canvis socials que afavoriren, al final del recorregut, la presència de literatures d'especialitat. Tots aquests factors ens porten a destacar un gran creixement editorial en anys posteriors [...] L'època, per tant, es pot qualificar de transcendent, si més no pel que fa al consum i augment de la producció (MARTÍN I PIQUER: 2006, 79-80).

Per tant, els escriptors que als anys vuitanta feren una aposta decidida pel gènere en llengua catalana —Andreu Martín, Maria-Antònia Oliver, Antoni Serra, Jaume Fuster, Palau i Camps o Ferran Torrent, per exemple— s'inserien en una tradició que tenia potser pocs referents i poca repercussió, però crearen un corpus d'obres i en certa mesura un model d'èxit, que posaren el fonament per a l'esclat del gènere a finals de la dècada i en els primers anys noranta (un èxit del qual molts d'ells participaren de manera directa), al mateix temps que eixamplaren la base d'aquesta tradició, oferint nous models i referents als que començaren a

⁵⁷ De fet, per a molts autors de la col·lecció, les novel·les que publicaren a «La Negra» han estat les que més ingressos els han generat i les que han assolit un major nombre de lectors, a més a més d'una gran projecció social. En bona part això es deriva de la seva inclusió dins els programes de lectura obligatòria dels centres escolars.

conrar la novel·la negra a partir del nou segle, amb les col·leccions desaparegudes, una indústria editorial profundament transformada (sobretot a partir del 2007) i el gènere negre amb un nombre cada vegada més interessant de propostes des del vessant creatiu, però amb més problemes de visibilitat.

3. CELSO MOSQUEIRO, MOLT MÉS QUE UN PERDIGUER «HARD-BOILED»

Antoni Serra és un gran lector de les obres clàssiques del gènere negre i ret homenatge als principals autors amb la creació de Celso Mosqueiro⁵⁸. El detectiu de Serra entronca amb la tradició del «hard-boiled», tot i que una mica més humanitzat, ja que hi ha una certa preocupació per la primera vellesa que plana en els texts, especialment a partir de la segona aventura de la sèrie, *L'arqueòloga va somriure abans de morir*, quan en una persecució a Alemanya pateix una trencadura i des de llavors haurà d'anar amb una pròtesi ortopèdica perquè no voldrà operar-se. En algun moment, però això li servirà com a defensa i, fins i tot, com a element de seducció.

Josephine vinclà l'espinada i enretirà lleugerament el cap, mentre el baix ventre pressionava contra Mosqueiro i iniciava un balanceig de reconeixement.

—Escolta tu, i què és això tan dur? —la veu era melosa.

—Ja t'ho pots imaginar... —contestà Celso amb complicitat.

—Qualsevol pensaria que els tens d'acer.

—Com tots els detectius privats, d'acer.

Es besaren llargament, amb frenesí desesperat i insatisfet, i Mosqueiro no va saber si beneir els aparells ortopèdics o maleir-los (SERRA: 1986, 96).

Si bé Mosqueiro beu de les fonts clàssiques (i això es notarà sobretot en la relació que el detectiu manté amb les dones, moltes de les quals acabaran seduïdes per ell, l'escriptor mallorquí l'humanitza molt més que els seus col·legues nord-americans. Així sabem coses d'un passat a la policia salazarista que no el motiva; l'existència d'una mare que li va ensenyar a parlar en català, la seva llengua, i una sensibilitat per la litera-

⁵⁸ A més a més de la literatura portuguesa, creant un detectiu privat que havia estat policia a Portugal, l'homenatge clar és a Vázquez Montalbán.

tura clàssica que no són precisament els elements canònics del detectiu «hard-boiled». Com a mostra, el nom del guardià del seu llaüt és Tirant, un nom ben connotat en la literatura catalana que es posa a un ca per expressar el símbol de la màxima fidelitat de l'animal, comparable a la del cavaller medieval inventat per Joanot Martorell, que manté la fidelitat a ell mateix, a l'orde de cavalleria, als seus amics i a Carmesina, una fidelitat que destaca per sobre de totes les seves altres virtuts. Si a això li afegim una coneixença precisa de vins i bons menjars (tan pròpia de la novel·la negra mediterrània o del desencant) i una passió pel mar, ens trobarem un personatge humà que transforma els paràmetres americans per suavitzar-los i convertir-los en una mescla de trets propis que marcaran el personatge.

Tot i que, com a bon detectiu privat de novel·la negra, Mosqueiro sempre actua sol per resoldre els casos, ha de tenir relacions, per grat o per força, amb dos elements policíacs molt marcats: d'una banda el seu antic company Queiroç i de l'altra el comissari Tous, una relació que ben sovint és problemàtica. Segons explica Alejandro Casadesús:

Amb aquests enfrontaments, Serra reproduceix un altre clíxe clàssic del gènere, segons el qual la relació entre l'investigador privat i el policia no sol ser gaire bona. En ambdós casos, Serra planteja una relació basada en l'amor-odi, ja que, per una banda, els dos funcionaris critiquen amb extrema duresa les activitats del detectiu i, per una altra banda, necessiten la informació que els proporciona Mosqueiro, que té molta més llibertat per actuar que la policia. En contraprestació, Queiroç ajuda sempre Mosqueiro quan aquest el requereix i Tous el salva en dues ocasions d'una situació molt complicada (CASADESÚS: 2011, 92-93).

El joc amb els clàssics, en aquest aspecte, ve molt més motivat per la necessitat que per la devoció. En els anys vuitanta els escriptors de gènere de casa nostra encara estan molt marcats per la dictadura de Franco i saben que no és versemblant un policia investigant, perquè encara mantenen molts trets de la mateixa policia franquista que associen a la repressió patida en carn pròpia.⁵⁹ Per això, la versemblança (i la tradició) els reclama una mena de personatge que, per ventura, és el que

⁵⁹ Una excepció és la de Jaume Arbós, el protagonista de Palau i Camps, l'únic protagonista policia d'una sèrie de novel·les en català en els anys vuitanta.

més ha envellit en aquesta narrativa: el detectiu privat.⁶⁰ Mosqueiro avui en dia difícilment funcionaria en una novel·lística que ha renovat tots els seus paràmetres, però va ser tot un encert en el moment en què va sorgir.

4. UNA OBRA QUE PARTEIX DE MALLORCA PER OBRIR-SE AL MÓN

Una de les característiques especials de la narrativa d'Antoni Serra fa referència a la multiplicitat d'espais que surten a la novel·la. Si bé Mallorca és l'epicentre de l'acció, Mosqueiro haurà de moure's per una quantitat ingent d'escenaris que apareixen en els volums de les seves aventures: Lisboa, Eivissa, Menorca, Munic, Roma, Londres, Girona, Belgrad, Montpeller, Bolonya, Split o Lübeck entre d'altres. Aquests viatges corresponen a la investigació de pistes falses o a digressions cercades que alenteixen la resolució final del cas i que permeten actuar per contrast amb la realitat mallorquina descrita. Moltes vegades les descripcions precises i acurades aconseguen que el lector tenguí la sensació que està acompanyant realment Mosqueiro en les seves aventures fora de Mallorca. En aquest sentit, és molt interessant veure el pas de cap a Eivissa i Menorca, ja que les trames que s'hi desenvolupen, com les mateixes de Mallorca, les allunyen de forma radical de la imatge paradisiàca de l'arxipèlag. Així les coses, a la primera s'hi hauran refugiat alguns elements nazis que apareixen a la trama de *El blau pàl·lid de la rosa de paper*, mentre que a la segona hi ha tota una conxorxa de tràfic de drogues, clau de *L'arqueòloga va somriure abans de morir*.

En la temàtica del viatge, Serra també es mostra deutor de Vázquez Montalbán. Quan el novel·lista barceloní emprà el viatge i les pistes exteriors a *Tatuaje* (1974), que aconduiran Carvalho a Holanda, ho fa amb la intenció de mostrar per contrast algunes de les principals mancances de la societat espanyola de l'època, encara sota el franquisme.⁶¹ Serra ens passeja pels escenaris amb la mateixa finalitat, la de

⁶⁰ En aquest sentit, s'ha de remarcar que a banda del detectiu privat també tenim periodistes (en el cas de Ferran Torrent, per exemple) i que en els darrers temps s'ha ampliat la nòmina d'investigadors en el gènere negre a altres professions a més a més d'incorporar-hi amb absoluta normalitat la policia.

⁶¹ No és debades que en alguna de les obres hi aparegui Carvalho com a personatge, així com Lluís Arquer, creat per Jaume Fuster, o Lònia Guiu, de Maria-Antònia Oliver, en

mostrar el contrast entre Mallorca i la resta del món, potser, qui sap, si aplicant la vella teoria mallorquina que assegura que «el món se divideix entre Mallorca i fora Mallorca». Aquesta dita popular (aplicable generalment a totes les realitats insulars, sigui quina sigui la seva latitud) no és un impediment perquè Mosqueiro, que és un apàtrida, o millor dit un expatriat, ens descrigui a la perfecció alguns indrets que coincideixen amb geografies interessants, sobretot quan fa les seves incursions a la República Democràtica Alemanya en la primera de les aventures. El sentiment de Mosqueiro envers Mallorca es pot veure perfectament en aquesta cita:

Maleí una vegada més no haver nascut mallorquí, si més no, per poder entendre a la primera la vaguetat metafòrica amb què se solien expressar els nadius en qüestió de dates i distàncies (SERRA: 1989, 75).

En una entrevista amb Alejandro Casadesús, Serra explica així què ha volgut expressar amb les seves novel·les negres:

Ja ho he dit abans: analitzar críticament una societat, la que m'ha tocat viure i patir, des d'una posició fèrrimament independent. I sobretot, crear literatura amb llibertat. O sigui, escriure. O també, com ha manifestat Josep Palacios en alguna ocasió, dedicar-me a l'escriptura (com a treballador de la paraula, com especifica Beckett) sense llepaculismes i obviant la tàctica, avui dia d'ús freqüent, de l'almoïner (CASADESÚS: 2011, 241).

En aquesta explicació de la societat que li ha tocat viure és on Serra excel·leix. I és que la seva obra és una anàlisi profunda dels canvis estructurals de la societat illenca en els anys vuitanta i primers noranta, és a dir, en els moments en què el turisme de masses ja s'ha convertit en el principal motor econòmic de la societat insular, un monocultiu que ha comportat uns canvis estructurals que Serra no deixa de narrar en les seves novel·les:

—Vatuadell, mestre, ¿i què heu fet per posar-vos així?
 —Si us ho deia, sabríeu més que jo, l'amo... Només sé que ahir vespre una guarda d'alemanys me'n varen donar fins que...

un joc de referencialitats i homenatges que resulta molt interessant i fruit de l'amistat entre els autors.

—Alemanys, eh? Mirau que és gros que el turisme que ve en aquesta terra hagi de ser gentussa! Si jo sempre ho dic: aquí s'ajunten tots els capbuits i fills de puta d'Europa (SERRA: 1987, 94).

Tot i que no només és la crítica al turisme el que trobarem a les novel·les, sí que aquest fet hi destaca de forma essencial, com també serà un dels motius principals de les obres d'altres escriptors que entren el gènere negre amb posterioritat, com Miquel Vicens Escandell o Guillem Rosselló Bujosa, per exemple. I és que com explica Pilar Arnau:

El turisme ha estat l'esdeveniment clau de la història de la Mallorca contemporània. Tal com el coneixem actualment, s'implantà a Mallorca a principis dels seixanta i des d'aleshores optà per un turisme de masses, amb nombrosos visitants de baix poder adquisitiu. Aquest fet suposà una transformació radical en l'estructura econòmica de l'illa, tant des del punt de vista sectorial com de la demografia, de l'ocupació del territori, de la dependència econòmica, de la degradació ecològica, etc.

Aquest nou fenomen, amb trets marcadament econòmics, significà un gran impacte per a la societat mallorquina, un autèntica revolució en tots els sentits. La vida quotidiana dels mallorquins, estancada en una societat estratificada d'arrels medievals, es veié sacsejada sense miraments per un esdeveniment imprevist i sobtat (ARNAU: 1999, 31).

En aquest cas, la mirada des de fora serà un dels principals recursos narratius que emprarà Serra. Mosqueiro pot jutjar perquè no entén res. Ha arribat a aquesta societat, s'hi ha instal·lat i intenta comprendre-la, i la seva mirada forana li permet judicis de valor més complexos que els d'un mateix illenc. Com bé diu Alejandro Casadesús (2011, 99):

Mosqueiro, com els representants clàssics del gènere, incorpora uns valors ètics que no són comuns i que incomoden a qui l'ha contractat perquè acaba descobrint molt més del que se suposa que havia d'esbrinar. Aquestes característiques fan d'ell un personatge especialment atractiu, car la seva actitud fa pensar que encara hi ha qui creu en valors com la justícia i la integritat moral.

5. UNA SÈRIE NEGRA PER A LA HISTÒRIA

Les cinc novel·les negres protagonitzades per Celso Mosqueiro tenen un element fonamental en comú: l'enfrontament del detectiu, del personatge individual, contra grans organitzacions, fet que normalment

comporta que les seves investigacions no facin caure mai les empremtes més cobejades de l'escaquer. Només els intermediaris, les peces prescindibles són les que acaben pagant, peces que ben sovint són també elles víctimes. Així les coses, en aquest sentit Serra també beu de les fonts clàssiques per presentar-nos un personatge que sovint entronca amb els cavallers medievals (no debades, com ja hem comentat, el ca de Mosqueiro s'anomena Tirant) per les seves virtuts, però que moltes més vegades entronca amb la tradició clàssica, que ens mostra que la novel·la negra és la novel·la dels perdedors. Així les coses, Mosqueiro s'haurà d'enfrontar amb una organització neonazi (*El blau pàl·lid de la rosa de paper*); una de tràfic de drogues (*L'arqueòloga va somriure abans de morir*); una de tràfic de diamants (*Espurnes de sang*) i novament els nazis i el tràfic d'armes (*Cita a Belgrad*).

En aquest context, el temps i l'espai seran decisius per veure com Serra aprofita la història d'una banda i els temps que li ha tocat viure de l'altra, per construir les seves narracions. Com explica Àlex Martín:

Ens trobam, doncs, davant una utilització hàbil de l'espai i el temps com a punts d'informació sobre elements i detalls que es corresponen amb el context. Es tracta, en certa mesura, de fer que les pàgines de la ficció literària reproduïxin tot allò que estava passant en el context social del moment. Això era, en definitiva, una nova forma de reflectir la realitat constituint una mostra feaent de la voluntat de l'autor que pretén establir unes relacions entre el text i el context amb la finalitat d'ubicar històricament i socialment la novel·la (MARTÍN: 2009, 52).

Així doncs, la lectura dels texts de Serra ens mostren, d'una banda, el rebuig o com a mínim el desencís amb les transformacions que el turisme ha provocat a Mallorca (especialment pel que fa al canvi de fesomia tant de paisatge com de patrons socials i de comportament); i, de l'altra, són un testimoni d'aquestes realitats que, llegides des del present, impliquen per elles mateixes un canvi. Centraletes de telèfon, cabines al carrer, telegrams, cartes, agències de viatges, vols confortables on se servien aliments i begudes d'una banda; el mur de Berlín, els canvis de la transició portuguesa, els canvis de passaport, les entrades i sortides per les fronteres de l'altra; i una fesomia urbana en constant transformació (fins al punt que alguns dels indrets esmentats a les novel·les ja no hi són

o també s'han tornat a transformar) són tres mostres d'aquest testimoniatge.

Segons explica Javier Sánchez Zapatero, referint-se a la novel·la negra en llengua castellana, però amb perfecta aplicació al cas que ens ocupa:

Els escriptors nacionals mostren la frustració de tota una generació davant les transformacions socials, polítiques i econòmiques produïdes després de 1975 i davant la constatació del fracàs de tot l'idealisme utòpic que va envoltar els primers mesos de la transició democràtica. Davant la interpretació històrica efectuada des de les fonts de poder, que imposaren l'oblit com a única forma de superar el passat i propagaren fins a la sacietat l'èxit del model reformista, autors com Manuel Vázquez Montalbán, Andreu Martín, Francisco González Ledesma o Juan Madrid vertebraren a través de les seves novel·les negres un discurs contracultural oposat al missatge oficialista (SÁNCHEZ ZAPATERO: 2006, 79).

Antoni Serra s'emmarca sens cap mena de dubte en aquest corrent (com la majoria dels escriptors de novel·la negra en català dels anys vuitanta) i la seva novel·lística vol ser també un apunt de la memòria, que s'aprecia perfectament amb la situació de la trama neonazi que el persegueix en dues de les seves aventures i que situa en primer lloc a Eivissa. Serra parteix de la realitat de la presència d'oficials nazis i de caçadors de nazis a Eivissa en els anys cinquanta i seixanta, per oferir-nos una història versemblant i possible que traspassa l'àmbit de l'illa.⁶² Sigui com sigui, una narrativa que flirteja amb la Història i amb la realitat i que esdevé, llegida des del present, també ella mateixa una font per a la Història.

6. EL CAS THOMAS HARRIS I EL DEBAT SOBRE REALITAT I FICCIÓ

El 1994 Antoni Serra va fer un canvi important en la seva obra narrativa de gènere negre i va publicar *L'avinguda de la fosca*, una novel·la d'espies on la figura central és l'espia Thomas Harris, conegut com a Tomás Harris des de que el 1948 es va instal·lar a Mallorca, on va morir en un accident de trànsit, a la carretera del Cap Blanc, el 1964. Harris va

⁶² En aquest sentit cal destacar el conegut com a cas dels Titelles de 1977, quan una dona que feia titelles a Eivissa fou assassinada a Dalt Vila. Els rumors apunten a que ella tenia una llista dels nazis que hi havia a l'illa i estava a punt de fer-la pública poc abans del seu assassinat.

compartir xarxa d'espionatge amb el famós espia Garbo i va ser un dels principals intoxicadors dels nazis, a més a més de ser, durant molt de temps, el principal expert en les pintures negres i els gravats de Goya.

Harris, a més a més, va esdevenir un pintor bastant interessant i, entre les seves pintures, el 2011 es varen exposar dos retrats i un autoretrat que posaven cara al mateix Harris i als seus amics Donald Maclean i Desmond Bristow. Els tres havien format part de la secció Ibèrica del Servei Secret Britànic i Maclean era espia doble al servei de Moscou, integrant del famós grup de Cambridge, on hi havia Anthony Blunt, John Cairncross, Kim Philby i Guy Burgess. L'espia va atresorar importants col·leccions de dibuixos italians, joies renaixentistes i barroques i una gran col·lecció de gravats de Durer, Rembrandt i Goya. La seva extraordinària col·lecció, «The Tomas Harris Collection», va ser cedida per la família al Museu Britànic com a pagament d'imposts. En els anys previs a la Segona Guerra Mundial, com a conseqüència de la seva amistat amb els membres del grup de Cambridge i atès el seu coneixement d'Espanya (el castellà era la seva llengua materna), Harris es va enrolar en el Servei Secret Britànic, va ser el cap de la secció britànica de l'MI5 i ideòleg de les operacions Fortitude i Garbo, dedicades a intoxicar el servei secret militar alemany durant el desembarcament de Normandia. La seva mort el 1964 va resultar molt polèmica. Es va fracturar el crani quan viatjava en un Citroën Tiburón amb el qual va impactar contra un ametller mentre anava a Felanitx amb la seva dona, Hilda Webb, que va sobreviure. Sempre s'ha pensat que va ser una maniobra dels soviètics, però el seu nebot sempre ho ha negat.⁶³

Amb aquest fantàstic personatge real, Serra confegeix una extraordinària novel·la d'espies que la crítica considera de manera unànime el seu llibre de gènere més reeixit i que s'insereix de ple en el debat entre realitat i ficció, tot situant-lo com a conreador de la «non-fiction novel» a casa nostra. Jeroni Salom assegura a la contraportada de l'edició castellana del llibre:

⁶³ La informació sobre la vida de Thomas Harris ha estat extreta de les següents informacions periodístiques: FRAGUAS, Rafael (2011): «El espía que pintaba al óleo a los espías», *El país* (26 de setembre), i VALLÉS, M. Elena (2009): «Tomás Harris, hábil espía, mejor pintor», *Diario de Mallorca* (1 d'agost).

Ha sido revelador ver las expectativas suscitadas cuando se supo (en Mallorca) que Antoni Serra estaba escribiendo una novela de espías sobre Thomas Harris [...]. La verdad es que en *L'Avinguda de la fosca*, existe un sugerente juego narrativo: la ficción que se transforma en realidad implacable o, si se prefiere, la realidad que llega a las dimensiones de la ficción provocadoramente literaria. Para mí, es una de las obras más sólidas que ha publicado Antoni Serra en los últimos años.

Així doncs, Serra va aprofitar la seva darrera incursió en el gènere negre —l'editorial li havia encarregat un altre llibre, escrit, però que no es va publicar perquè ell exigí primer la sortida d'una altra novel·la que no era de gènere— per moure's en un dels grans temes de debat de la novel·lística contemporània: el joc entre realitat i ficció i les empremtes de l'una i de l'altra en la producció literària actual.

7. CONCLUSIONS

La producció novel·lística de gènere negre d'Antoni Serra (cinc novel·les negres més una d'espies entre 1985 i 1994) està marcada per tres característiques principals: la creació d'un personatge seriat, Celso Mosqueiro, que ret homenatge als principals autors hard-boiled americans, però que passa pel sedàs mediterrani per obrir noves possibilitats als autors que faran novel·la negra en català amb posterioritat; la voluntat de ser un testimoni crític de la societat del seu temps i a la vegada un testimoni de com la història determina i marca determinats comportaments dels personatges de ficció com a reflex de la vida real en què s'inspiren els seus autors; i la modernitat de la seva obra d'espies en plantejar el joc entre realitat i ficció a través d'estructures narratives sorprenents en relació amb el gènere. Totes tres característiques fan de l'obra de Serra una novel·lística moderna, no sotmesa als estereotips del mercat —tot i que observa les regles principals del gènere negre— i que obre possibilitats i camins per al gènere negre fet amb posterioritat.

BIBLIOGRAFIA

ARNAU, Pilar, (1999): *Narrativa i turisme, 1968-1980*, Palma, Documenta Balear.

- BROCH, Àlex (1991): *Literatura catalana dels anys vuitanta*, Barcelona, «Ed. 62».
- CASADESÚS, Alejandro, (2011): *Negra i mallorquina. Orígens i evolució de la novel·la policíaca a Mallorca*, Barcelona, Abadia de Montserrat.
- FARRERAS, Juan Ignacio, (1988): *Fundamentos de sociologia de la literatura*, Barcelona, Círculo Universidad.
- FONTANA, Josep, (1992): *La història després del fi de la història*, Vic, Eumo.
- MARTÍN, Àlex (2009): «Análisis de un escenario negro: Barcelona como identidad literaria», en Àlex MARTÍN, ÀLEX i Javier SÁNCHEZ (2009): *Geografías en negro. Escenarios del genero criminal*, Barcelona, Montesinos.
- MARTÍN, Àlex i Adolf PIQUER (2006): *Catalana i criminal*, Palma, Documenta Balear.
- SÁNCHEZ ZAPATERO, Javier (2006): «Apuntes para una perspectiva històrica del policíaco espanyol», en Àlex MARTIN i Javier SÁNCHEZ (ed.), (2006): *Manuscrito criminal*, Salamanca, Librería Cervantes.
- VÁZQUEZ MONTALBÁN, Manuel (1989): «Sobre la inexistència de la novel·la policíaca en España», dins de PAREDES NÚÑEZ (1989): *La novel·la policíaca espanyola*, Granada, Universidad de Granada.
- VICENS, Miquel (2010): «Antoni Serra, la literatura honesta. Producció literària, 1959-2009», en Sebastià BENNASAR i Miquel VICENS (ed.), *Antoni Serra, la ploma i el capell*, Pollença, El Gall Editor, p. 80-81.